

۱- معیارهای سنجش اعتبار یک خبر تاریخی را طبقه بندی کرده، نام ببرید.

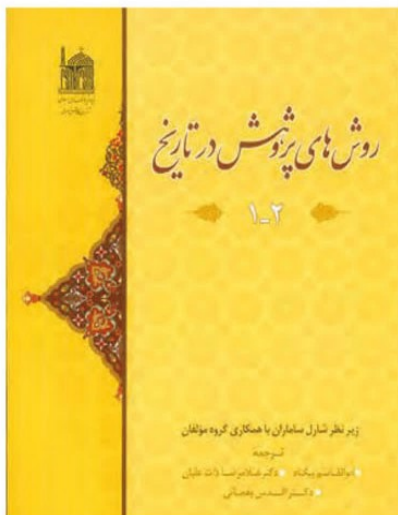
درس ۲ روش پژوهش در تاریخ؛ بررسی و سنجش اعتبار شواهد و مدارک

مهم ترین هدف از طراحی و تنظیم این درس، آشنایی شما دانش آموزان با شیوه‌های سنجش اعتبار شواهد و مدارک تاریخی است. مهم ترین رسالت مورخان، تلاش برای فهم دقیق رویدادهای گذشته است. انتظار می‌رود پس از پایان این درس بتوانید با اصول مقدماتی روش‌های اعتبارسنجی منابع و اخبار تاریخی آشنا شوید و فعالیت‌های مربوط به آن را انجام دهید.

فعالیت ۱

فکر کنیم و پاسخ دهیم

در درس اول آموختید که کارآگاه برای روشن شدن ابعاد جرم، نیازمند شواهد و مدارک است. به نظر شما آیا کارآگاه بعد از یافتن مدارک و اسناد، آنها را به یکباره تأیید می‌کند یا آنها را با دقت، آزمایش و بررسی می‌کند؟ مثلاً برخی از مدارک را به آزمایشگاه می‌فرستد، یا اثر انگشت را بررسی می‌کند و ده‌ها اقدام دیگر...
- به نظر شما این اقدامات تا چه میزان ضروری و مهم است؟ بحث کنید.

در گذشته، مورخان برای تشخیص و تعیین اصالت اخبار و اسناد (شواهد و مدارک) یک رویداد تاریخی، روش‌ها و فنونی را به کار می‌گرفتند. برخی از این روش‌ها حتی تا به امروز نیز معتبرند. با ابداع روش‌های جدید علمی در سده‌های اخیر، مورخان نیز روش‌ها و ابزارهای جدیدی را برای تشخیص و تعیین اصالت و اعتبار اخبار و منابع تاریخی به خدمت گرفتند. در این درس، با توجه به اهمیت این بخش از کار مورخان، به برخی از این روش‌ها و معیارها می‌پردازیم.

فعالیت ۲

تأمل و تبیین کنیم

فرض کنید خبری را در رسانه‌ای و یا از زبان برخی افراد می‌شنوید یا می‌خوانید. این خبر ممکن است یک مسئله اقتصادی، فرهنگی و یا موضوع دیگری باشد. آیا به محض شنیدن یا خواندن خبر، آن را می‌پذیرید و یا در پذیرفتن آن درنگ می‌کنید؟ چه کارهایی برای تشخیص درستی و نادرستی این خبر انجام می‌دهید؟ آنها را فهرست کنید.

ج ۱

ج ۱

الف) سنجش اعتبار و نقد راوی (روایت کننده)

ب) سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی شامل: ۱) مطابقت با عقل - ۲) مقایسه و مطابقت با سایر منابع و شواهد - ۳) مطابقت با تحقیقات باستان‌شناسی - ۴) سنجش گزارش‌ها بر اساس زمان و مکان
۵) اعتبار سنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی - ۶) اعتبارسنجی با کمک دستاوردهای علوم انسانی

۲- در سنجش اعتبار و «نقد روایت کننده»، چه نکات مهمی مورد توجه قرار می‌گیرد؟

معیارهای سنجش اعتبار خبر تاریخی

مورخان وقتی با گزارش تاریخی روبه‌رو می‌شوند، آن را اعتبارسنجی می‌کنند و به اصطلاح به نقد آن می‌پردازند. نقد یک خبر تاریخی که در حقیقت همان اعتبارسنجی و بررسی اصالت خبر است، در دو مرحله انجام می‌شود:

الف) سنجش اعتبار و نقد راوی

در این مرحله، پژوهشگران و مورخان، موضوعاتی نظیر ویژگی‌های هویتی روایت‌کننده خبر، محل تولد و زندگی، گرایش فکری، مذهبی و سیاسی و جایگاه علمی او را بررسی می‌کنند. همچنین پژوهشگران سعی می‌کنند که علائق و انگیزه‌های راوی را در بیان خبر، بررسی و اندیشه و مقصود او را فهم و کشف کنند.

یکی از کارهای مورخان در نقد روایت‌کننده، تعیین فاصله زمانی و مکانی بین راوی و خبر است تا معلوم شود، روایت‌کننده خود مستقیماً شاهد وقوع رویدادی بوده و یا خبر آن را از دیگران نقل کرده است. ارزش و اعتبار خبری که راوی آن، خود، به‌طور

مستقیم شاهد رویداد بوده به مراتب از خبری که روایت‌کننده آن را از دیگران نقل کرده بیشتر است. در گذشته، مورخان مانند مسعودی، برای بررسی درستی و یا نادرستی برخی از اخبار و گزارش‌های تاریخی به مسافرت می‌رفتند و مکان رویدادها را از نزدیک بررسی می‌کردند.

نقطه چین

۳ فعالیت

بررسی شواهد و مدارک

این متن از کتاب **مروج الذهب و معادن الجواهر** اثر علی بن حسین مسعودی، مورخ بزرگ قرن چهارم است. آن را بخوانید و به سؤالات زیر پاسخ دهید.

«خاطر ما به سفر و بادیه پیمایی، به دریا و خشکی مشغول بود که بدایع ملل را به مشاهده دریابیم و ویژگی‌های سرزمین را از طریق مشاهده و رؤیت توانستیم بینیم. چنان که دیار سند و زنگ و ... چین و ... را درنوردیدیم و شرق و غرب را پیمودیم. گاهی به اقصای خراسان و زمانی در قلب ارمنستان و آذربایجان و آران و ... بودیم. روزگاری به عراق و زمانی به شام بودیم که سیر من در آفاق و سرزمین‌ها چون سیر خورشید در مراحل اشراق بود.»

در جای دیگر می‌نویسد: «و آن که در وطن خویش بماند و به اطلاعاتی که از سرزمین خود گرفته قناعت کند با کسی که عمر خود را به جهانگردی و سفر گذرانیده و دقایق و نفایس اخبار را از دست اول گرفته، برابر نتواند بود» (مروج الذهب، ج ۱، ص ۲-۴).

۱- با تأمل در متن بگویید به نظر شما مشاهده مستقیم سرزمین‌ها و دریافت اخبار از سرچشمه‌های اصلی آن، در تاریخ نگاری چه اهمیتی دارد؟

۲- درباره مضمون بند دوم با هم گفت و گو کنید و دلایل خود را در تأیید یا رد نظر نویسنده متن بیان نمایید.

۳- برخی از مورخان که بر «معیار عقل» در مطالعات تاریخی تأکید داشته اند نام ببرید

است. در گذشته نیز بسیاری از مورخان به این اصل اعتقاد داشتند و برای سنجش اخبار از معیار عقل بهره می‌بردند. برای

ب) سنجش اعتبار و نقد و بررسی گزارش‌ها و منابع تاریخی

۱- مطابقت با عقل

یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی، بررسی مطابقت و یا عدم مطابقت آن با عقل

ج ۳ مثال، یعقوبی، مقدسی، ابن مسکویه، بیهقی و ابن اسفندیار، عدم مطابقت یک روایت تاریخی با عقل را، دلیلی بر بطلان و نادرستی آن می‌دانستند.

فعالیت ۴

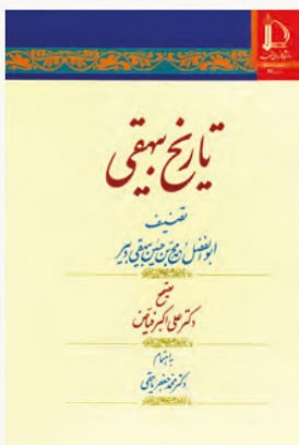
بررسی شواهد و مدارک

متن زیر از تاریخ بیهقی است. آن را بخوانید و به پرسش‌های زیر پاسخ دهید.

«و اخبار گذشته را در دو قسم گویند که آن‌را سه دیگر شناسند: یا از کسی بیاید شنید و یا از کتابی بیاید خواند و شرط آن است که گوینده باید که ثقه و راستگوی باشد و نیز «خرد» گواهی دهد که آن خبر درست است... و کتاب همچنان است که هر چه خوانده آید از اخبار که خرد آن را رد نکند شنونده آن را باور دارد و خردمندان آن را بشنوند و فراستانند... و آن کسان که سخن راست خواهند تا باور دارند ایشان را از دانایان شمرند و سخت اندک است عدد ایشان، و ایشان نیکو فراستانند و سخن زشت را بیندازند...» (بیهقی، تاریخ بیهقی، ص ۶۳۷-۶۳۸).

۱- به نظر شما از نظر بیهقی، عقل چه نقشی در تشخیص اصالت و اعتبار یک خبر دارد؟

۲- بیهقی درباره نقش خردمندان در تأیید و رد اخبار چه دیدگاهی دارد؟

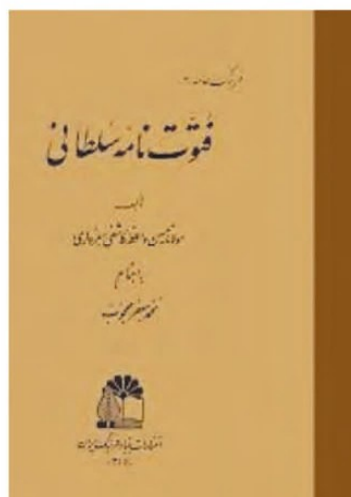
۱- بپذیرند

۲- مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد

مقایسه و مطابقت یک خبر و منبع تاریخی با سایر منابع نظیر اطلاعات مندرج در سایر کتاب‌های تاریخی و یا نوشته‌های دیگر

ج ۴ مانند نسب‌نامه‌ها، سفرنامه‌ها، دیوان‌های اشعار، متون اخلاقی، فتوت‌نامه‌ها، سیاست‌نامه‌ها و امثال آن، روشی سودمند برای

تعیین اعتبار اخبار و اسناد است.

۴- اخبار و اطلاعات تاریخی با چه منابع و نوشته‌هایی مقایسه و مطابقت داده می‌شود؟

۵- چگونه می توان از علم باستان شناسی برای ارزیابی مندرجات کتاب های تاریخی کمک گرفت ؟

۶- کدام علوم تجربی در تحقیقات تاریخی به مورخان کمک می کنند ؟

۳- مطابقت با نتایج تحقیقات باستان شناسی

در سال های اخیر دانش باستان شناسی با بهره گیری از ابزارها و روش های مدرن، پیشرفت زیادی کرده است و نتایج تحقیقات آن علم، معیاری مناسب برای سنجش اعتبار اخبار تاریخی محسوب

ج ۵ می شود. نتایج تحقیقات علمی باستان شناسان روی محوطه ها، بناها و آثار گوناگون تاریخی، به مورخان کمک می کند که اخبار و مندرجات کتاب های تاریخی را به دقت ارزیابی کنند.

ج ۵

بقایای شیر قلعه شه میرزاد - استان سمنان

نقطه چین

۴- سنجش گزارش ها بر اساس زمان و مکان

زمان و مکان دو رکن مهم یک رویداد تاریخی اند. خبر و روایتی که فاقد زمان و مکان دقیق و مشخص باشد از اصالت و اعتبار کافی برخوردار نیست.

ج ۶ ۵- اعتبار سنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی

امروزه پیشرفت علوم تجربی، به ویژه علمی مانند شیمی، زیست شناسی، فیزیک و پزشکی و ابداع روش ها و ابزارهای مدرن، نقش بسزایی در تعیین اصالت و اعتبار اسناد و اخبار تاریخی ایفا می کنند. همخوانی یا ناهمخوانی یافته های این دانش ها با داده های تاریخی روش مفیدی برای تعیین اصالت و اعتبار گزارش های تاریخی است و اعتبار آنها را مورد تردید قرار می دهد. ج ۷

ج ۶

ج ۷

عبدالحسین زرین کوب

تاریخ در ترازو

۸- برای اعتبارسنجی اخبار و اطلاعات تاریخی از دست آوردهای کدام علوم انسانی می توان کمک گرفت؟

۹- سه روش عمده تاریخ نگاری را فقط نام ببرید. جواب: (تاریخ نگاری روایی - ترکیبی - تحلیلی)

و برخی رشته‌های دیگر، دستاوردهای ارزشمندی را پیش روی مورخان قرار می‌دهند. این اطلاعات مورخان را در تعیین اصالت اخبار و منابع تاریخی یاری می‌دهند. امروزه بهره‌برداری از دستاوردهای مطالعات بین رشته‌ای در جهان، رو به افزایش است.

۶- اعتبارسنجی به کمک دستاوردهای سایر علوم انسانی پژوهش‌ها و داده‌های سایر علوم، نظیر جامعه‌شناسی، اقتصاد، جامعه‌شناسی تاریخی، جغرافیای تاریخی، اسطوره‌شناسی، زبان‌شناسی، خط‌شناسی، نسخه‌شناسی، نشانه‌شناسی، مردم‌شناسی

۸ج

فعالیت ۵

بحث و گفت‌وگو

۱- به نظر شما کدام یک از معیارها و ملاک‌های سنجش اخبار و اسناد تاریخی، کارایی بیشتری دارد؟ چه دلیلی برای اثبات سخن خود دارید؟

۲- مهم‌ترین نتایج اعتبارسنجی منابع تاریخی چیست؟ بحث و استدلال کنید.

۱۰- در خصوص «تاریخ نگاری روایی» توضیح داده و بنویسید مهم‌ترین عیب آن چیست؟

انواع روش‌های تاریخ نگاری

مورخان تاکنون تقسیم‌بندی‌های مختلفی از روش‌های تاریخ نگاری ارائه کرده‌اند. در اینجا یکی از این تقسیم‌بندی‌های رایج در گذشته بررسی می‌شود.

نقطه چین

۱- تاریخ نگاری روایی

۱۰ج مورخ در تاریخ نگاری روایی، روایت‌های مختلف و متعدد درباره موضوع واحد را با آوردن اسناد، ذکر می‌کند. مهم‌ترین ویژگی این نوع تاریخ نگاری در این بود که تاریخ نگاران، بدون هیچ‌گونه دخل و تصرفی در روایت‌ها، عیناً آنها را ذکر می‌کردند. تاریخ نگاری روایی در آغاز برای ثبت و ضبط سخنان و سیره پیامبر و صحابه ایشان به کار گرفته می‌شد، ولی بعد از آن برای ثبت وقایع دوران‌های بعدی نیز استفاده شد. از مشهورترین چهره‌های تاریخ نگاری روایی، مورخ و مفسر مشهور، محمدبن جریر طبری است. او برای تألیف کتاب خود اخبار فراوانی را جمع‌آوری کرد و در این راه رنج فراوانی برد. او سعی داشت تعیین درستی یا نادرستی مطالب را به خواننده

۱۱ج

۱۰ج واگذار کند. شاید یکی از معایب این سبک تاریخ نگاری این باشد که نویسندگان، هیچ نقد و نظری درباره درستی و نادرستی خبر ارائه نمی‌دهند. اما برخی آن را امتیازی بزرگ می‌دانند؛ زیرا مورخان بعدی با مجموعه‌ای از اخبار گوناگون درباره یک موضوع روبه‌رو می‌شوند و با به دست آوردن مدارک و اسناد کافی، درباره اصل خبر قضاوت می‌کنند. ۱۰ج

۲- تاریخ نگاری ترکیبی

۱۲ج مورخ در این روش به جای ذکر همه روایات درباره یک موضوع، با مطالعه و مطابقت دادن همه روایت‌ها، یک گزارش از مجموع آنها تنظیم می‌کند. مورخ در این روش ناچار به گزینش و انتخاب است و امکان دارد برخی از جنبه‌های خبر از چشم او دور بماند. این نوع تاریخ نویسی از اواخر قرن سوم هجری متداول شد. از مشهورترین چهره‌های این سبک از تاریخ نویسی می‌توان به بلاذری (قرن سوم هجری) صاحب کتاب فتوح البلدان و دینوری (متوفای ۲۹۰ ق) نویسنده کتاب اخبار الطوال اشاره کرد. ۱۳ج

۱۱- برجسته‌ترین چهره تاریخ نگاری روایی چه کسی است و سبک تاریخ نگاری او را توضیح دهید

۱۲- در خصوص روش تاریخ نگاری ترکیبی و ویژگی‌های آن توضیح دهید و مهم‌ترین ضعف این روش چیست؟

۱۳- برجسته‌ترین چهره‌های سبک تاریخ نگاری ترکیبی را با ذکر آثار آنان نام ببرید. <https://hamyar.in/>

۱۴- شیوه «تاریخ نگاری تحلیلی» را با معرفی برجسته ترین نمایندگان این سبک توضیح دهید

۱۵- تفاوت دو روش «سال شماری» و «موضوعی» در ارائه گزارشات تاریخی چیست؟ توضیح داده برای هر کدام مثال بزنید.

۳- تاریخ نگاری تحلیلی

تألیف شده است، می توان به کتاب تجارب الامم ابوعلی مسکویه (متوفای ۴۲۱ ق)، تاریخ بیهقی و مروج الذهب مسعودی اشاره کرد. **ج ۱۴**

مورخ در این روش، با بررسی موشکافانه تمام اخبار و روایت های مربوط به یک رویداد و نقد آنها، علل، آثار و پیامدهای آن واقعه را تحلیل و تفسیر می کند. از برجسته ترین آثاری که به این شیوه

ج ۱۴

فعالیت ۶

- ۱- به سه گروه تقسیم شوید و هر یک در مورد یکی از روش های تاریخ نگاری بحث و بررسی کنید؛ مثلاً کسانی که در گروه تاریخ نگاری روایی هستند درباره امتیازات این روش دلایلی را فهرست کنند.
- ۲- شما با مطالعه این سه روش تاریخ نگاری، کدام یک را ترجیح می دهید؟ درباره دیدگاه و نظر خود چه استدلالی دارید؟

ج ۱۵

تاریخ نگاری قرار می گیرد. آن موضوع خاص می توانست یک شهر، جنگ ها یا طبقاتی از مردم مثل شعرا یا اطبا باشد. یکی از نمونه های تاریخ نگاری براساس روش موضوع محوری، کتاب مروج الذهب و معادن الجواهر، نوشته علی بن حسین مسعودی است. **ج ۱۵**

مورخان در دوران اسلامی، گزارش ها و نوشته های خود را به دو روش سال شماری و موضوعی تنظیم و ارائه می کردند. در روش سال شماری، حوادث به ترتیب زمان وقوع نوشته می شوند. مثلاً طبری در ذیل حوادث سال ۶۱ ق، وقایع محرم و عاشورا را گزارش می کند. در روش موضوعی، یک موضوع خاص محور

ج ۱۵

فعالیت ۷

بحث و گفت و گو

از نظر شما روش سال شماری و روش موضوع محوری، چه امتیازاتی بر یکدیگر دارند؟ بحث و گفت و گو کنید.

پرسش های نمونه

- ۱ سنجش اعتبار و نقد راوی چرا و چگونه صورت می گیرد؟
- ۲ سه مورد از معیارهای سنجش اعتبار منابع تاریخی را توضیح دهید.
- ۳ روش تاریخ نگاری روایی و ترکیبی را مقایسه کنید.
- ۴ مهم ترین نمایندگان تاریخ نگاری تحلیلی و ترکیبی را نام ببرید.